

A perkoncentráció alapelvi jellegéről¹

Szivós Kristóf

Szegedi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar Civilisztikai Tudományok Intézete

e-mail: kszivos@juris.u-szeged.hu

Absztrakt

A polgári perrendtartás (Pp.) egyik koncepcionális újítása az alapelvi fejezet átalakítása, amelynek részét képezte több új alapelv bevezetése. A kódex három új alapelvet honosított meg a magyar polgári perjogban: a perkoncentráció elvét, a felek eljárás-tárgyatárgyi közrehatásosságát és a bíróság közrehatási tevékenységét. Ezen alapelvek mind ugyanarra a kívánalomra vezethetők vissza – a perhatékonyság rendszerszintű biztosítására. A tanulmány a legvitatottabb alapelvet veszi górcső alá, a perkoncentráció alapelvét, amelyet a legnagyobb vita övez a szakirodalomban. A téma megvizsgálását az is indokolja, hogy a perkoncentráció megjelenik a másik két új alapelv normaszövegében is, így túlzás nélkül állítható, hogy központi problémakörrel van szó. A tanulmányban két kérdésre keressük a választ, úgymint 1. Alapelv-e egyáltalán a perkoncentráció? és 2. Ha igen, akkor megfelelő tartalommal rögzítette-e a jogalkotó a kódex elején?

Kulcsszavak: *alapelvek, perhatékonyság, perkoncentráció, polgári perrendtartás*

1. ALAPVETÉSEK

1.1. A perhatékonyság rendszerszintű biztosításának követelménye

Az 1999. évi CX. törvény (az 1952. évi III. törvény VIII. novellája) a perek észszerű időn belül történő befejezését a bíróság feladatává tette [1952. évi Pp. 2. § (1) bek.]. A (2) bekezdés az EJEB joggyakorlatát is figyelembe véve utalt azokra a szempontokra, amelyek a per észszerű időn belül történő befejezésének megítélésékor relevánsak (a jogvita tárgya, annak természete, valamint az eljárás lefolytatásának egyedi körülményei). Kizárt volt a jogérvényesítés annak, aki maga is hozzájárult az eljárás késedelmes befejezéséhez (felróható magatartás elve). Ez azt jelentette, hogy a félnek a jóhiszemű eljárás követelményének megfelelően, meg-

¹ A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

felelő gondossággal kellett eljárnia, amely azonban nem jelentette azt, hogy a fél nem megfelelő magatartása mentesítené a bíróságot azon kötelezettsége alól, hogy mindent megtegyen az eljárás gyors lezárása érdekében.²

Az időszerűség követelményét nem azonosíthatjuk a perhatékonysággal, tekintve hogy „az ítélkező bíró gyakran őrlődik aközött, hogy alapos lesz az ítélkezése, de kockáztatja az időszerűséget; vagy gyors, de felületes, kapkodó”.³ Névai szerint az abszolút hatékonyság a percel optimális módon (egyszerű, olcsó, gyors és alapos) történő megvalósulása.⁴ A Pp. a perhatékonyságról *expressis verbis* csak a Preambulumban rendelkezik, ahol kimondja, hogy az Országgyűlés a törvényt többek között „a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása érdekében” alkotta. Az előbbieken felvázoltak alapján érdemesnek tűnik kettéválasztani a perhatékonyságot az alábbiak szerint:

- 1) eredményhatékony polgári per („anyagi jogok hatékony érvényre juttatása”)
- 2) eljárásjogilag hatékony polgári per („a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése”)⁵

Ad 1) Egy tevékenység akkor nevezhető hatékonynak az *eredmény szempontjából*, ha a kívánt eredmény az elvárt módon következik be.⁶ A polgári per eredménye az *ítélet*, amely a per alapjául szolgáló anyagi jogi jogvitát dönti el. Ebből kiindulva arra a következtetésre jutunk, hogy az eredményhatékonyság az anyagi (alaki) igazságossággal⁷ van összefüggésben. Bócz szerint az igazságosság etikai kategória, „az a követelmény, hogy az egyes emberek vagy csoportjaik között jelentkező

² TURBULY LILLA: Az ésszerű idő a polgári perekben. *Bírák Lapja*, 2003/1. 45.

³ ZSEMBERY ISTVÁN: A hatékony polgári bíráskodás néhány eljárásjogi eszközéről. *Magyar Jog*, 1967/5. 300. Ugyanezt vetette fel Szilbereky is. SZILBEREKY JENŐ: *A polgári per funkciója és hatékonysága*. 1977, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 169–170.

⁴ NÉVAI LÁSZLÓ: A polgári perbeli tárgyalás hatékonyságának problémái – különös tekintettel a tárgyalás előkészítésére. *Jogtudományi Közlöny*, 1979/10. 622.

⁵ Virág Csaba az eljárási perhatékonyság kifejezést használta. VIRÁG CSABA: A jogcímhez kötöttség egyes kérdései a polgári perben. *Magyar Jog*, 2013/1. 31; VIRÁG CSABA: Az alaki igazságosságot előterbe helyező fair eljárás nem zárja ki a jó és helyes döntés lehetőségét. In NÉMETH JÁNOS – VARGA ISTVÁN (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. 2014, HVG-Orac, Budapest, 374.

⁶ SZABÓ IMRE: Perhatékonyság és a percelemekények időszerűségének elve. In VARGA ISTVÁN (szerk.): *Codificatio processualis civilis. Studia in Honorem Németh János II.* 2013, ELTE Eötvös, Budapest, 367.

⁷ A trialista felfogás szerint megkülönböztetünk anyagi, alaki és eljárási igazságosságot. Az anyagi igazság a valóságnak megfelelő döntést jelenti, míg az alaki a bíróság előtt bizonyított tényekre alapozott döntést. Ezzel szemben az eljárási igazságosságot azt a követelményt testesíti meg, hogy az eljárás során garantálni kell az Alaptörvényben biztosított jogok érvényesülését. ÉLESS TAMÁS: Szerkezeti alapkérdések a polgári per kapcsán. *Magyar Jog*, 2013/10. 613.

konfliktusok megoldásánál a teendőkre vonatkozó döntés a szükségképpen eltérő, sőt ellentétes érdekeket [...] kellő terjedelemben és megfelelő súllyal figyelembe véve szülessen meg”⁸. Maga a polgári per is akkor indul, ha a felperes valamely őt objektíve megillető vagy szubjektíve létezőnek gondolt jogát bírósági segítséggel kívánja érvényesíteni az alperes ellen.⁹ A polgári per a fél szempontjából akkor nevezhető hatékonynak, ha érvényesítette a jogát, vagyis a bíróság számára igazságot szolgáltatott.¹⁰ Ez alapján az eredményhatékonyt *szubjektív tényezőnek* kell tekintenünk, hiszen a peresztes fél aligha fogja a polgári peres eljárást az eredmény szempontjából hatékonynak tekinteni. E fejtegetés igazolja, hogy a perhatékonyság nem egyezik meg teljes mértékben az időszerűség elvével, azzal nem azonosítható, épp amiatt, mert a perhatékonyságnak része az eredményesség is. Az eredményesség pedig nincs közvetlen viszonyban az időszerűséggel, bár tagadhatatlan, hogy az időmúlás adott esetben devalválhatja az eredményt. Ez azonban már a fél személyében rejlő, *szubjektív körülmény*. Az anyagi igazságosság mint törvényi rendeltetés¹¹ tekintetében továbbra is irányadó az Alkotmánybíróság gyakorlata, miszerint az Alaptörvény nem biztosíthat alanyi jogot sem arra, hogy érvényesüljön az anyagi igazság, sem arra, hogy egy ítélet sem lesz törvénytörő.¹² A bíróságoknak azonban törekedniük kell az igazság kiderítésére (igazságra törekvés elve).¹³

Ad 2) *Kengyel* szerint az a per hatékony, amelyet észszerű időn belül befejeztek.¹⁴ Az eljárásjogilag hatékony polgári per szoros összefüggésben áll az eljárási igazságossággal, amely azt a követelményt testesíti meg, hogy az eljárás során garantálni kell az Alaptörvényben biztosított jogok érvényesülését. „A Polgári perrendtartásnak [...] azt kell garantálnia, hogy a jogvita eldöntésének rendje, az a mód, ahogyan a vitás ügy elbírálásra kerül, tisztességes legyen. A korrekt, fair eljárás követelménye a bírói pártatlanságot ugyanúgy feltételezi, mint a formális jogegyenlőséget tényleges jogérvényesítő képességgé alakító állami támogatást (lásd költségmentesség, pártfogó ügyvéd kirendelésének lehetősége).”¹⁵ Mivel az

⁸ BÓCZ ENDRE: A bíraskodás tekintélye és a jogpolitika. *Magyar Jog*, 2011/8. 449.

⁹ SZABÓ IMRE: A polgári peres eljárás hatékonysága. In uő (szerk.): *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXIX. (2007) Fasc. 1–48. 632–633.

¹⁰ Uo. 633.

¹¹ A polgári pernek alanyiság hiányában célja nem lehet, eszközjellegénél fogva csak rendeltetése van. ÉLESS TAMÁS – DÖME ATTILA: Alapvetések a polgári per szerkezetéhez. In NÉMETH JÁNOS – VARGA ISTVÁN (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. 2014, HVG-Orac, Budapest, 50.

¹² 9/1992. (I. 30.) AB hat. ABH 1992.59.66.

¹³ ÉLESS–DÖME: *i. m.* 52.

¹⁴ KENGYEL MIKLÓS: *Magyar polgári eljárásjog*. 2014, Osiris, Budapest, 76.

¹⁵ T/1472. sz. törvényjavaslat az Országos Ítéltábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról, Részletes indokolás a 2. §-hoz.

időszerű ítélkezés az Alaptörvényben biztosított jog, az eljárási igazságosság része, így az *időszerűség az eljárásjogi perhatékonyság immanens része, azt közvetlenül befolyásoló tényező.*¹⁶

Összegezve a fentieket úgy gondoljuk, hogy a perhatékonyság kettéválasztása elengedhetetlen ahhoz, hogy a kodifikációs célról tisztább képet kapjunk. A jogalkotó ugyanis a hatékonyságot a ráfordítás és az eredményesség viszonyát leíró fogalomként értelmezte, és ebből fakadóan a hatékonyság javítása a lehető legkisebb ráfordítást, illetve azonos ráfordítás mellett a lehető legjobb eredmény elérését jelenti.¹⁷

Azt a megállapítást tehetjük, hogy a perhatékonyság két részeleme együttesen adja az új polgári perrendtartás legfőbb rendező elvét. Pusztán az eljárási igazságosságot a polgári per céljaként nem lehet értelmezni, hiszen ez a bíróság dominanciáját helyezi előtérbe úgy, hogy közben látszólag a felek érdekeit tartja szem előtt.¹⁸ Megállapíthatjuk, hogy a jogalkotó az új törvény megalkotása során az eredményhatékonyság és az eljárásjogi hatékonyság fokozására egyaránt törekedett. Előbbire szolgál a preklúzió, míg az eredményhatékonyság biztosításának legfontosabb eszköze az anyagi pervezetés megerősítése, hiszen az anyagi pervezetésnek éppen az a célja, hogy a bíróság a magánjogi jogvitákat véglegesen lezárhassa.

1.2. Alapelv-e a perhatékonyság?

Láthattuk, hogy maga a perhatékonyság a tisztességes eljáráshoz való jog egy eleme, és összehasonlításként megjegyzendő, hogy a német alaptörvény (*Grundgesetz*) sem mondja ki kifejezetten, hogy általában a bírósági eljárásnak, különösen a polgári eljárásnak hatékonynak kell lennie.¹⁹ A perkoncentráció áttekintése előtt arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy maga a perhatékonyság alapelvnek tekinthető-e.

A polgári perrendtartás koncepciója (a továbbiakban: Koncepció) hangsúlyozta, hogy az addig érvényesülő igazságszolgáltatási és perjogi alapelveknek továbbra is érvényesülniük kell, és az igazságszolgáltatási elvek között nevesítette többek között a perhatékonyságot,²⁰ így az nem perjogi alapelvként jelent meg. Szabó is

¹⁶ Névai szerint amikor a per elhúzóadásáról van szó, ott a perhatékonyság egyik tényezője, a gyorsaság hiúsul meg. NÉVAI: *i. m.* 623.

¹⁷ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, Általános indokolás; WOPERA ZSUZA: Az új polgári perrendtartás elvi alapjai. *Jogtudományi Közlöny*, 2017/4. 154.

¹⁸ SZABÓ: *i. m.* 640.

¹⁹ EIDENMÜLLER, HORST: *Effizienz als Rechtsprinzip. Möglichkeiten und Grenzen der ökonomischen Analyse des Rechts*. 2015, Mohr Siebeck, Tübingen, 443.

²⁰ Az új polgári perrendtartás koncepciója (2015. január 14.). 10.

kiemelte, hogy „[a] perhatékonyaságot nem eljárási alapelvként, sokkal inkább per-célként kell felfogni. Olyan percélnak, amely anyagi jogi oldaláról a helyes, jogszabályoknak megfelelő ítéletet, eljárásjogi oldalról az eljárási jogszabályoknak megfelelő perbeli cselekmények sorát jelenti.”²¹

E felfogással magunk is egyetértünk, amelyet a perhatékonyaságnak a fentiek szerinti két elemre tagolása is alátámaszt. Ha abból indulunk ki, hogy az alapelveknek normatív tartalmuk van,²² nem is lenne lehetséges a perhatékonyaságot ide-sorolni annak metajurisztikus eredete miatt, amelynek köszönhetően nem lehet egységes definíciót adni rá.²³ A perhatékonyaságot (a per gyorsítását és eredményes befejezését) egy eljárási kódex önmagában nem is képes biztosítani, azt a „szervezeti, infrastrukturális, személyi és eljárásjogi kérdéseket egymásra tekintettel, egymásra hatásuk feltárásával, egyidejűleg” lehet elérni.²⁴

1.3. A polgári perrendtartás alapvető fejezetének jellegzetességei

A kodifikáció során vita övezte azt a kérdést, hogy szükség van-e egyáltalán alapvető fejezetre avagy sem. Az is vitatott volt, hogy ha szükséges egy ilyen fejezet, akkor mely alapelveket kodifikálják. A polgári eljárás alapvető fejezete a polgári eljárás céljának megvalósítását szolgáló feladatok végrehajtásának általános és alapvető módszereit határozzák meg, és egyben biztosítékai is e feladatok betöltésének. Áthatják a perintézményeket és a főbb eljárási rendelkezéseket, kidomborítják a polgári eljárás egészének eszmei tartalmát.²⁵ Az alapelvek olyan alapvető jogokat és kötelezettségeket határoznak meg, amelyek az eljárás egészére kiterjedően rendezik a peralanyok egymás közötti eljárásjogi viszonyát. Abban a tekintetben is

²¹ SZABÓ IMRE: A hatékonyság: megvalósítható cél vagy eljárási elv? In HARSÁGI VIKTÓRIA – WOPERA ZSUZSA (szerk.): *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére.* 2007, HVG-Orac, Budapest, 369.

²² NÉMETH JÁNOS: Alapvető elvek. In NÉMETH JÁNOS – KISS DAISY (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata I.* 2010, Complex, Budapest, 58.

²³ GÁSPÁRDY LÁSZLÓ: *A polgári per idődimenziója.* 1989, Akadémiai Kiadó, Budapest, 48–49.

²⁴ SZABÓ IMRE: Útban egy új polgári perrendtartás felé. In FEJES ZSUZSANNA – TÖRÖK BERNÁT (szerk.): *Suum quique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére.* 2016, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 446; SZABÓ IMRE: A megújult polgári perrendtartás hatékonysági rendelkezései. In GÖRÖG MÁRTA – HEGEDŰS ANDREA (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára.* 2017, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 471. Hasonló vélemény fogalmaz meg Varga is. VARGA ISTVÁN: Perrendi szabályozási igények azonosítása jogösszehasonlító kitekintéssel. In uő (szerk.): *Codificatio processualis civilis. Studia in Honorem Németh János II.* 2013, ELTE Eötvös, Budapest, 498.

²⁵ NÉVAI LÁSZLÓ: *A szocialista polgári eljárásjog elméleti alapkérdései.* 1987, Akadémiai Kiadó, Budapest, 176.

jelentőségük van, hogy egyes alapelvek megszegéséhez közvetlen jogkövetkezmények, szankciók is fűzhetők.²⁶

Az alapelvek Pp.-beli elhelyezését illetően három csoportot különíthetünk el. Egyrészt az I. fejezetben található az ún. vezérelvek (Pp. 2–6. §§), másrészt az Általános rendelkezések között is található alapelveket (például az anyanyelv használatának elve), és vannak alapelvi szintű rendelkezések az egyes eljárási szakaszok szabályai között is (például szabad bizonyítás elve).²⁷ Az új Pp. legfőbb rendező elve a perhatékonyság, így több alapelv is ebből eredeztethető. A perhatékonyságnak alapelvi szinten három „tartópillére”²⁸ van – a perkoncentráció elve, a felek eljárástámogatási és igazmondási kötelezettsége, valamint a bíróság közrehatási tevékenysége. A Pp. a vezérelveket koncentráltan, tételszerűen határozza meg, amely az alapelvek minél magasabb absztrakciós szintjét hivatott biztosítani.²⁹

2. A PERKONCENTRÁCIÓ TARTALMA

A Pp. kimondja, hogy a bíróságnak és a feleknek törekedniük kell arra, hogy az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és bizonyíték olyan időpontban álljon rendelkezésre, hogy a jogvita lehetőleg egy tárgyaláson elbírálható legyen (Pp. 3. §). E megfogalmazás meglehetősen sommás, megkérdőjelezhető, hogy van-e egyáltalán normatív tartalma. A perkoncentrációt a magunk részéről két elemre osztjuk, a perszerkezet, valamint a peranyagszolgáltatás koncentráltságára.

2.1. A perszerkezet koncentrálttsága

A perszerkezet koncentrálttsága nem jelenik meg elemként a normaszövegben, azonban álláspontunk szerint ugyanolyan fontos, mint a kódex szövegében megjelenő koncentrált peranyag-szolgáltatás. A Pp. egyik fő újítása az ún. osztott per-

²⁶ Koncepció, 63.

²⁷ JUHÁSNÉ ZVOLENSZKI ANIKÓ: A Pp. I. fejezetének múltja, jelene, jövője, avagy a törvény célja és alapelvei a kodifikációk tükrében. In GELLÉN KLÁRA – GÖRÖG MÁRTA (szerk.): *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. 2016, Iurisperitus, Szeged, 270–272.

²⁸ Uo. 271; JUHÁSNÉ ZVOLENSZKI ANIKÓ: Az új polgári perrendtartás alapelvei. In GÖRÖG MÁRTA – HEGEDŰS ANDREA (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára*. 2017, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 217.

²⁹ Lásd T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, Általános indokolás és ezzel szó szerint megegyezően WOPERA ZSUZSA: A törvény hatálya és az alapelvek. In uő (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. 2017, Wolters Kluwer, Budapest. 19.

szerkezet bevezetése, amely alapján az elsőfokú eljárási szakasz két, egymástól jól elkülöníthető szakra oszlik: a perfelvételi és az érdemi tárgyalási szakra. A két szakot éles percezúra választja el egymástól. Míg a perfelvétel során a felek megteszik állításaikat, és előterjesztik az azokat alátámasztó bizonyítási eszközeiket, addig az érdemi tárgyalásnak mindössze annyi a szerepe, hogy a bíróság az előterjesztettek alapján lefolytassa a bizonyítási eljárást, és dönt. Látható, hogy az elsőfokú eljárás hangsúlya a perfelvétel felé tolódott el.

A percezúrát illetően annyit kell kiemelnünk, hogy maga a permetszés egy végzés formájában történik (*perfelvételt lezáró végzés*), amellyel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a magyar perjog történetét is figyelembe véve nem találunk még egy olyan pervezető végzést, amely *még a bíróságot is* kötné. E rendelkezés a perfelvételt lezáró végzést lényegében a polgári per „szentírásává” teszi. Rendkívül aggályos, hogy egy olyan, az *egész eljárás további menetét* alapjaiban meghatározó döntés, amely gyakorlatilag szinte még az ítéletnél is fontosabb, semmilyen jogorvoslattal nem támadható meg. E tény alkotmányjogi problémákat is felvet, és kérdésként merülhet fel a jogorvoslathoz való jog sérelme, ezen keresztül pedig a rendelkezés alaptörvény-ellenessége.

A fellebbezhetőség perhatékonyasági szempontokból is kívánatos lenne, ugyanis egyszerűbb a fellebbezett végzést a másodfokú bíróságnak (vagy az elsőfokú bíróságnak saját hatáskörében) megváltoztatni, mint a perfelvételt kiegészíteni az érdemi tárgyalási szakban vagy a másodfokú eljárás során, tekintve, hogy ahhoz a Pp. szigorú feltételrendszerén kell a félnek keresztüljutnia (Pp. 215–216. §§ és 222. §).

A perfelvételt lezáró végzés elleni fellebbezés hiányának a veszélyességét az alábbi teoretikus példán keresztül szemléltetjük: perfelvételi tárgyalás esetén a bíróságnak *összegzési kötelezettsége* van a jogvita szempontjából lényeges nyilatkozatok tekintetében [Pp. 191. § (1) bek.]. A Pp. azonban hallgat arról, hogy a perfelvételi tárgyalás mellőzése [Pp. 187. § c) pont] esetén a bíróság mikor összegezzon, így álláspontunk szerint a felek még a perfelvételt lezáró végzésben sem szembesülnek a bíróság álláspontjával a jogvitájukat illetően (itt előjön a kodifikáció során elkerülni kívánt „meglepetés-ítélet” jelleg). E végzés ugyanakkor annak pervezető jellege miatt nem fellebbezhető. A bíróságnak ilyenkor ugyan tájékoztatnia kell a feleket arról, hogy további perfelvétel nélkül kívánja a perfelvételt lezárni, azonban a normaszövegből nem következik, hogy ilyenkor összegeznie is kellene a nyilatkozatokat [Pp. 197. § (1) bek.]. E tény önmagában is indokoltá teszi a fellebbezhetővé tételt.

Egyetértünk Döme álláspontjával, hogy e határozatnak önállóan fellebbezhetőnek kellene lennie.³⁰ Azt is elképzelhetőnek tartjuk, hogy e határozat ne végzés

³⁰ DÖME ATTILA: A perkoncentráció kulcsa: a közbenszóló határozat. In NÉMETH JÁNOS – VARGA ISTVÁN (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. 2014, HVG-Orac, Budapest, 399.

legyen, hanem *ítélet*, így a fellebbezhetőség nem is lenne kérdéses. A peranyag rögzítése ebből a szempontból ugyanolyan érdemi határozat, mint az eljárást befejező ítélet, így az ilyen formában való döntés teljes mértékben indokoltnak tűnik.

Az ítéleti formában való határozat mai szemmel nézve idegen megoldásnak tűnhet, hiszen a bíróság csak az érdemi kérdésben hoz ítéletet. Mindazonáltal a magyar perjogtörténetet áttekintve azt látjuk, hogy például az 1911. évi I. törvény-cikk rendszerében a pergátló kifogásokról való határozatot, amely főszabály szerint megelőzte az érdemi döntést, *ítéleti formában kellett meghozni*. Ez alól kivételt jelentett a járásbíróság előtti eljárás a tekintetben, hogy a pergátló kifogásokat elutasító döntés nem ítélet, hanem *végzés* formáját öltötte (1911: I. tc. 181. § 1. bek.).

2.2. A peranyag-szolgáltatás koncentrálttsága

A 3. § szövegéből úgy tűnik ki, hogy a Pp. csak ezt az elemet tekinti a perkoncentráció tartalmának. Tekintve, hogy a peranyag szolgáltatása főszabály szerint a perfelvétel során történik, így ezen aspektus is leginkább ott érvényesül. Hogyan törekszik a Pp. a perfelvétel során a koncentrált peranyag-szolgáltatás elérésére?

A kérdés megválaszolása előtt ki kell térnünk a perfelvételi szak két általános érvényű szabályára, úgy mint: 1. a perfelvételi nyilatkozatok az ellenfél hozzájárulása nélkül bármikor szabadon megváltoztathatók és kiegészíthetők [Pp. 183. § (4) bek.] és 2. a bíróság azt a felet, aki perfelvételi nyilatkozatát úgy teszi vagy változtatja meg, hogy arra a perfelvétel során perfelvételi iratban vagy tárgyaláson korábban lehetősége volt, pénzbírsággal sújtja [Pp. 183. § (5) bek.]. A pénzbírság kapcsán azt látjuk, hogy a bíróságnak annyi mérlegelési lehetősége van, hogy eldöntheti, korábban előterjeszhető lett-e volna a fél nyilatkozata. Amennyiben azonban úgy látja, hogy igen, akkor a jogkövetkezmény alkalmazásában a Pp. már nem biztosít diszkréciót: ki *kell* szabni a pénzbírságot. A törvény így a minél korábbi előterjesztésre szorítja rá a felet azzal, hogy a pénzbírság a fél feje felett Damoklész kardjaként lóg végig a perfelvétel során.

A pénzbírságon mint általános jellegű szankción túl azonban a Pp. további eszközöket is alkalmaz a koncentrált peranyagszolgáltatás elérése érdekében. Az eszköztár ugyanakkor különbözik írásbeli és szóbeli perfelvétel esetén. Az írásbeli perfelvétel perfelvételi iratokon keresztül valósul meg, és ebben az esetben ún. *eventualitás* szorítja rá a felet a koncentrált peranyag-szolgáltatásra. A terjedelmi keretek nem teszik lehetővé, hogy kitérjünk e jogintézmény ismertetésére, így csak azt emelnénk ki, hogy az eventualitás arra kötelezi a felet, hogy előadni kívánt perfelvételi nyilatkozatait egy periratban, egy időpontban terjessze elő, mert amennyiben nem így tesz, akkor ahhoz különböző jogkövetkezmények fűződnek, így a perfelvételi irat előterjesztésének elmulasztása vagy bírói felhívás nél-

küli megtétele, illetve a hiányos perfelvételi irat esetén alkalmazandó szankciók [Pp. 203. § (1)–(2) bek.].³¹

Szóbeli perfelvétel (azaz perfelvételi tárgyalás) esetén leginkább a bíró anyagi pervezetése segítheti elő a koncentrált peranyag-szolgáltatást, mert bár tagadhatatlan, hogy az írásbeli perfelvétel során is érvényesül, így például a bíróság hívja fel a felperest további írásbeli perfelvétel esetén válaszirat előterjesztésére (Pp. 188. §), mégis a szóbeli tárgyaláson lehet leghatékonyabban alkalmazni.

3. KÜLFÖLDI PÉLDÁK A JOGALKOTÓ ELŐTT – JOG-ÖSSZEHASONLÍTÓ MEGJEGYZÉSEK

A miniszteri indokolás külföldi kódexeket is felhoz a perkoncentráció elve kapcsán. Példálózó jelleggel a litván és a német polgári perrendtartás rendelkezését említi,³² így e helyütt e kódexek megvalósítását tekintjük át.

A német perrendtartás (ZPO) rögzíti, hogy általános szabályként a jogvitát egy megfelelően előkészített szóbeli tárgyaláson kell elbírálni és befejezni [ZPO 272. § (1) bek.]. A koncentrált per egy fő tárgyalás (*Haupttermin*) megtartásán keresztül valósul meg,³³ az a polgári peres eljárás lényegi része. A jogszabályi rendelkezés az eljárás koncentrációját, észszerűsítését, gyorsítását és a szóbeli tárgyalás „intenzívebbé tételét” (*Intensivierung*) szolgálja.³⁴ A német eljárásjogi irodalomban a perkoncentrációt alapelveként nevesítik (*Konzentrationsgrundsatz*),³⁵ amely a bíróság és a felek per menetének támogatására irányuló kötelezettségét (*Prozessförderungspflicht*) foglalja magában.³⁶ E kötelezettséget a jogalkotó az 1976-os ZPO novellában erősítette meg, de 1933 óta a kódex részét képezi.³⁷

A litván perjog jellemzője, hogy a 20. század folyamán nem volt saját nemzeti polgári perrendtartásuk. A rendszerváltást követően is a szocialista Pp. volt ha-

³¹ Az eventualitás dogmatikai alapjairól lásd bővebben SZIVÓS, KRISTÓF: *The Eventualmaxime in the Hungarian Civil Procedure – A Historical Perspective*. In FRENKEL, DAVID. A. – VARGA, NORBERT (szerk.): *New Studies in History and Law*. 2019, ATINER, Athén, 79–82.

³² T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 3. §-hoz, valamint ezzel szövegszerűen megegyezően WOPERA: *i. m.* 23.

³³ SCHILKEN, EBERHARD: *Zivilprozessrecht*. 2010, Vahlen, München, 182.

³⁴ THOMAS, HEINZ – PUTZO, HANS: *Zivilprozessordnung*. 2013, C. H. Beck, München, 489; SAENGER, INGO (szerk.): *ZPO*. 2015, Nomos, Baden, 758.

³⁵ Lásd többek között WALLIMANN, MATTHIAS: *Der Unmittelbarkeitsgrundsatz im Zivilprozess*. 2016, Mohr Siebeck, Tübingen, 240; SCHÖNKE, ADOLF – SCHRÖDER, HORST – NIESE WERNER: *Lehrbuch des Zivilprozessrechts*. 1956, C. F. Müller, Karlsruhe, 49–50.

³⁶ WALLIMANN: *i. m.* 240.

³⁷ CZOBOLY GERGELY: A késedelmes eljárási cselekmények szankcionálása. Preklúziós rendelkezések a német polgári perrendtartás 1976. évi novellájában. In ÁDÁM ANTAL (szerk.): *PhD-tanulmányok 10*. 2011, Pécs, 52. és 7. vj.

tályban, továbbá azt is ki kell emelni, hogy a perjog reformja két lépésben valósult meg: először módosították az 1964-es szovjet Pp.-t, majd 2002-ben egy új kódexet (CPK) alkottak.³⁸

A törvényben külön fejezetbe foglalták a peres eljárás alapelveit, így többek között az eljárás koncentrációját és gazdaságosságát (CPK 7. cikk 1. bek.), amely alapján a bíróság a törvényben meghatározott intézkedésekkel megakadályozza az eljárás késedelmes elbírálását, és törekszik arra, hogy lehetőség szerint az ügy *egy tárgyaláson* eldönthető legyen, feltéve hogy ez nem gátolja az ügy *megfelelő elbírálását*. A szabályozásban ugyanúgy megjelenik tehát a gyorsaság, mint az alaposág, bár az utóbbi elsődlegesnek tűnik.

4. A FELTETT KÉRDÉSEK MEGVÁLASZOLÁSA

A tanulmányban két kérdés megválaszolását tűztük ki célul: 1. Alapelv-e egyáltalán a perkoncentráció? és 2. Ha igen, akkor megfelelő tartalommal rögzítette-e a jogalkotó a kódex elején?

4.1. Van-e alapelvi jelleg?

A kérdés megválaszolásakor Varga álláspontjából indulunk ki, aki markáns kritikával illeti a perkoncentráció alapelvét, tagadva annak alapelvi jellegét. Ahogy fogalmaz: „[a] perkoncentráció [...] *nem alapelv*, hanem egy, a perhatékonyságot kiegyensúlyozott szabályokkal biztosító polgári perrendtartástól, és az ahhoz kapcsolódó mindennapi bírósági joggyakorlattól elvárt, társadalmi erőforrások kímélése szempontjából is fontos *eredmény*.”³⁹ Ha elfogadjuk, hogy a perhatékonyság nem alapelv, hanem cél, akkor is arra a következtetésre juthatunk, hogy a perkoncentráció nem lehet alapelv, tekintve hogy az a perhatékonyság követelményéből vezethető le, vagyis az *a maiore ad minus* elv felhasználásával juthatunk ezen eredményre.

Egyetértünk Czoboly álláspontjával, hogy „perelhúzóadás megakadályozása érdekében a polgári eljárást a perkoncentráció elvének figyelembevételével olyan módon kell felépíteni, hogy az egyrésztől kiszűrje a peres eljárást nem igénylő ügyeket, a többi esetben pedig megfelelő előkészítés után a bíróság egyetlen kon-

³⁸ VZ 2002, Nr. 36-1340; NEKROSIUS, VYTAUTAS – VÉBRAITÉ, VIGITA: Zivilverfahrens- und Insolvenzrecht. In GALGINAITIS, JUOZAS – HIMMELREICH, ANTJE – VRUBLIAUSKAITÉ, RUTA (szerk.): *Einführung in das litauische Recht*. 2010, Berliner-Wissenschafts-Verlag, Berlin, 226.

³⁹ VARGA ISTVÁN: Alapvetések. In uő (szerk): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I*. 2018, HVG-Orac, Budapest, 25. (Kiemelés a szerzőtől átvéve.)

centrált tárgyaláson hozzon döntést”.⁴⁰ Vitatjuk azonban, hogy e megállapítás az alapelvi jelleg igazolása lenne.⁴¹ A szerző valóban a hatékony polgári eljárás megvalósításának elvei között említi a perkoncentrációt,⁴² ez azonban álláspontunk szerint nem állásfoglalás annak alapelvi jellege mellett.

Az alapelvi jelleget az sem indokolja, hogy a perkoncentráció „az egész polgári eljárásra kisugárzó hatással bír”.⁴³ Összehasonlításképpen, ha például a rendelkezési elvből indulunk ki, akkor láthatjuk, hogy annak valóban kisugárzó jellege van, hiszen abból következik többek között a perindítás lehetősége, a keresettől való elállás, a felek egyezségkötési lehetősége stb. A perkoncentráció esetén épp ellenkező irányú „sugárzásra” lehetünk figyelmesek, így például a perszerkezet két szakra osztott jellegéből *következik* a perkoncentráció vagy az írásbeli perfelvétel, és az eventualitás alkalmazása ugyancsak a perkoncentráció *elérésére* szolgál. Azt is hozzá kell tenni, hogy a másik két új alapelv szövegezése is teljes mértékben alátámasztja e megállapítást. A felek eljárástámogatási kötelezettsége kapcsán ugyanis arról van szó, hogy a felek kötelesek előmozdítani az eljárás koncentrált lefolytatását és befejezését [Pp. 4. § (1) bek.], ami azzal *az eredménnyel jár, hogy a per koncentrált lesz*. A bíróság közrehatási tevékenysége pedig azt takarja, hogy a bíróság a *perkoncentráció érvényesülése érdekében* hozzájárul ahhoz, hogy a felek eljárási kötelezettségeiket teljesíthessék (Pp. 6. §).

Az elmondottak alapján az első kérdésre azt a választ kell adnunk, hogy álláspontunk szerint a perkoncentráció *nem rendelkezik alapelvi jelleggel*.

4.2. Megfelelő-e a normaszöveg?

Bár az első kérdésre nemleges választ adtunk, mégis e kérdést ugyanúgy meg kell válaszolnunk, tekintve hogy a Pp. kógens rendszerétől nem lehet eltérni úgy, mint például a Ptk. diszpozitív rendelkezéseitől. A normaszöveg megfogalmazásával kapcsolatban *három aggályt* fogalmazhatunk meg.

1. Egyetértünk *Varga* álláspontjával a tekintetben, hogy a szabályozás azt sugallja, hogy az eljárás célja nem „az anyagi jognak megfelelő döntés megalapozására alkalmas eljárás lefolytatása, [...] hanem ezzel szemben – öncélként – az eljárás gyors lezárása”,⁴⁴ vagyis a szabályozás túlhangsúlyozza a gyorsaság szerepét,

⁴⁰ CZOBOLY GERGELY: *A perelhúzóadás megakadályozásának eljárási eszközei*. 2013, PhD-értekezés (kézirat), Pécs, 110.

⁴¹ MOLNÁR TAMÁS: *Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban*. 2018, PhD-értekezés (kézirat), Debrecen, 40.

⁴² CZOBOLY: *i. m.* 108.

⁴³ MOLNÁR TAMÁS: Az új polgári perrendtartás alapelveinek értékelése, a perjogi kodifikáció hatása a polgári eljárás sajátos alapelveire. *Közjegyzők Közlönye*, 2017/6. 19.

⁴⁴ VARGA: *i. m.* 26.

pedig már *Herczegh* is megfogalmazta, hogy a gyorsaság mellett elengedhetetlen az alaposság is.⁴⁵ E megoldás a perkoncentráció példájul szolgáló, az egyébként a miniszteri indokolás által is hivatkozott külföldi kódexeknek sem felel meg. Láthattuk ugyanis, hogy mind a ZPO-ban (*in einem umfassend vorbereiteten Termin*), mind a CPK-ban található normaszöveg (*jeigu tai nekenkia tinkamai išnagrinėti bylą*) kihangsúlyozza az előkészítettség szerepét, sőt azt is ki kell emelnünk, hogy a litván szabályozásban az egy tárgyaláson való elbírálhatóságnak épp a megfelelő döntés a korlátja.

2. A normaszövegből *nem tűnik ki az osztott perszerkezet megléte*, a kódex „az egy tárgyaláson” fordulatot használja. Bár az Alaptörvény új rendelkezése alapján a jogszabályokról azt kell feltételezni, hogy azok a *józan észnek* megfelelő célt szolgálnak (Alaptörvény 28. cikk), mégis a pontos szövegezés miatt szükséges lett volna az „érdemi” szót rögzíteni a tárgyalás előtt, úgy ahogy a ZPO is kihangsúlyozza, hogy az ügyet fő tárgyaláson (*Haupttermin*) kell elbírálni. A józan észnek megfelelő értelmezés alapján nyilvánvaló, hogy az érdemi tárgyaláson történik az elbírálás. Ha azonban a jogi képviselő például olyan kereseti kérelmet terjeszt elő, miszerint kéri a bíróságot, hogy ügyét *egy perfelvételi tárgyaláson bírálja el*, és a házasságot bontsa fel, a perkoncentrációnak megfelelő a kérelem annak ellenére, hogy egy ilyen *petitum* a jogi képviselő teljes felkészületlenségéről tesz tanúbizonyságot.

3. *Az egy tárgyaláson való elbírálás szinte lehetetlen*. Habár az előző pontban vizsgáltuk az „egy tárgyaláson” fordulatot, e helyütt egy további szempont alapján is szemügyre kell vennünk. Az Európa Tanács ajánlása kihangsúlyozza, hogy az eljárásnak nem több, mint két tárgyalásból kell állnia. Ezek közül az első egy előkészítő jellegű előzetes meghallgatás lehet, a második, fő tárgyaláson pedig le kell folytatni a bizonyítást, és ha lehetséges, el kell dönteni a jogvitát.⁴⁶

A Pp. rendszerében a bíró három perfelvételi mód közül szabadon választhat (Pp. 187. §): a perfelvételi tárgyalás kitűzése előtt dönthet további írásbeli perfelvételtől, kitűzheti a perfelvételi tárgyalást, vagy perfelvételi tárgyalás mellőzésével lezárhatja a perfelvételt. Az első két esetben szükségképpen van legalább egy perfelvételi tárgyalás és a perfelvétel lezárását követően legalább egy érdemi tárgyalás, vagyis *legalább két tárgyalás szükséges a jogvita elbírálásához*. Az egy tárgyalás csak akkor reális lehetőség, ha nincs perfelvételi tárgyalás, amely leginkább a legegyszerűbb megítélésű ügyekben bírhat relevanciával (például az alperes elismeri a követelést). Mégis elmondható, hogy bár tagadhatatlan ennek a perfelvételi módnak a jelentősége és szükségessége, az esetek nagy részében sor

⁴⁵ HERCZEGH MIHÁLY: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*. 1891, Franklin, Budapest, 3–5.

⁴⁶ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (84) 5. számú ajánlása az igazságszolgáltatás működését elősegítő polgári eljárásjogi irányelvekről.

kerül a perfelvételi tárgyalásra, ha más miatt nem, akkor a felek kérelmére [Pp. 197. § (1) bek. c) pont]. E jogalkotási anomália is kiküszöbölhető az „érdemi” szó fent említett beillesztésével.

A fentiek alapján második kérdésre tehát azt a választ kell adnunk, hogy a gyors elbírálás egyoldalú megjelenítése és az „egy tárgyaláson elbírálható” fordulat miatt a normaszöveg nem megfelelő, annak módosítása vagy az alapelvi jelleg hiánya miatt az alapelvi fejezetből való törlése⁴⁷ indokolt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] BÓCZ ENDRE: A bíraskodás tekintélye és a jogpolitika. *Magyar Jog*, 2011/8. 449–458.
- [2.] CZOBOLY GERGELY: A késedelmes eljárási cselekmények szankcionálása. Preklúziós rendelkezések a német polgári perrendtartás 1976. évi novellájában. In ÁDÁM ANTAL (szerk.): *PhD-tanulmányok 10.*, 2011, Pécs, 51–67.
- [3.] CZOBOLY GERGELY: *A perelhúzóadás megakadályozásának eljárási eszközei*. 2013, PhD-értekezés (kézirat), Pécs.
- [4.] DÖME ATTILA: A perkoncentráció kulcsa: a közbenszóló határozat. In NÉMETH JÁNOS – VARGA ISTVÁN (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. 2014, HVG-Orac, Budapest, 393–416.
- [5.] EIDENMÜLLER, HORST: *Effizienz als Rechtsprinzip. Möglichkeiten und Grenzen der ökonomischen Analyse des Rechts*. 2015, Mohr Siebeck, Tübingen.
- [6.] ÉLESS TAMÁS: Szerkezeti alapkérdések a polgári per kapcsán. *Magyar Jog*, 2013/10. 613–616.
- [7.] ÉLESS TAMÁS – DÖME ATTILA: Alapvetések a polgári per szerkezetéhez. In Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. 2014, HVG-Orac, Budapest, 50–79.
- [8.] GÁSPÁRDY LÁSZLÓ: *A polgári per idődimenziója*. 1989, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [9.] HERCZEGH MIHÁLY: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*. Franklin, 1891, Budapest.
- [10.] JUHÁSNÉ ZVOLENSZKI ANIKÓ: A Pp. I. fejezetének múltja, jelene, jövője, avagy a törvény célja és alapelvei a kodifikációk tükrében. In GELLÉN KLÁRA – GÖRÖG MÁRTA (szerk.): *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. 2016, Iurisperitus, Szeged, 262–273.
- [11.] JUHÁSNÉ ZVOLENSZKI ANIKÓ: Az új polgári perrendtartás alapelvei. In GÖRÖG MÁRTA – HEGEDŰS ANDREA (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára*. 2017, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 212–220.
- [12.] KENGYEL MIKLÓS: *Magyar polgári eljárásjog*. 2014, Osiris, Budapest.
- [13.] MOLNÁR TAMÁS: Az új polgári perrendtartás alapelveinek értékelése, a perjogi kodifikáció hatása a polgári eljárás sajátos alapelveire. *Közjegyzők Közlönye*, 2017/6. 13–24.

⁴⁷ VARGA: *i. m.* 28.

- [14.] MOLNÁR TAMÁS: *Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban*. 2018, PhD-értekezés (kézirat), Debrecen.
- [15.] NÉMETH JÁNOS: Alapvető elvek. In NÉMETH JÁNOS – KISS DAISY (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata 1*. 2010, Complex, Budapest, 57–111.
- [16.] NÉVAI LÁSZLÓ: A polgári perbeli tárgyalás hatékonyságának problémái – különös tekintettel a tárgyalás előkészítésére. *Jogtudományi Közlöny*, 1979/10. 621–626.
- [17.] NÉVAI LÁSZLÓ: *A szocialista polgári eljárásjog elméleti alapkérdései*. 1987, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [18.] NEKROSIUS, VYTAUTAS – VÉBRAITÉ, VIGITA: Zivilverfahrens- und Insolvenzrecht. In GALGINAITIS, JUOZAS – HIMMELREICH, ANTJE – VRUBLIAUSKAITÉ, RUTA (szerk.): *Einführung in das litauische Recht*. 2010, Berliner-Wissenschafts-Verlag, Berlin, 226–261.
- [19.] SAENGER, INGO (szerk.): *ZPO*. 2015, Nomos, Baden.
- [20.] SCHILKEN, EBERHARD: *Zivilprozessrecht*. 2010, Vahlen, München.
- [21.] SCHÖNKE, ADOLF – SCHRÖDER, HORST – NIESE WERNER: *Lehrbuch des Zivilprozessrechts*. 1956, C. F. Müller, Karlsruhe.
- [22.] SZABÓ IMRE: A polgári peres eljárás hatékonysága. In uő (szerk.): *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXIX. (2007) Fasc. 1–48. 631–654.
- [23.] SZABÓ IMRE: A hatékonyság: megvalósítható cél vagy eljárási elv? In HARSÁGI VIKTÓRIA – WOPERA ZSUZSA (szerk.): *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére*. 2007, HVG-Orac, Budapest, 363–379.
- [24.] SZABÓ IMRE: Perhatékonyság és a percselekmények időszerűségének elve. In VARGA ISTVÁN (szerk.): *Codificatio processualis civilis. Studia in Honorem Németh János II*. 2013, ELTE Eötvös, Budapest, 365–376.
- [25.] SZABÓ IMRE: Útban egy új polgári perrendtartás felé. In FEJES ZSUZSANNA – TÖRÖK BERNÁT (szerk.): *Suum quique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. 2016, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 442–451.
- [26.] SZABÓ IMRE: A megújult polgári perrendtartás hatékonysági rendelkezései. In GÖRÖG MÁRTA – HEGEDŰS ANDREA (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára*. 2017, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 470–478.
- [27.] SZILBEREKY JENŐ: *A polgári per funkciója és hatékonysága*. 1977, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [28.] SZIVÓS, KRISTÓF: The Eventualmaxime in the Hungarian Civil Procedure – A Historical Perspective. In FRENKEL, DAVID. A. – VARGA, NORBERT (szerk.): *New Studies in History and Law*. 2019, ATINER, Athén, 79–90.
- [29.] THOMAS, HEINZ – PUTZO, HANS: *Zivilprozessordnung*. 2013, C. H. Beck, München.
- [30.] TURBULY LILLA: Az ésszerű idő a polgári perekben. *Bírák Lapja*, 2003/1. 41–47.
- [31.] VARGA ISTVÁN: Perrendi szabályozási igények azonosítása jogösszehasonlító kitekintéssel. In uő (szerk.): *Codificatio processualis civilis. Studia in Honorem Németh János II*. 2013, ELTE Eötvös, Budapest, 489–513.
- [32.] VARGA ISTVÁN: Alapvetések. In uő (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I*. 2018, HVG-Orac, Budapest, 11–34.

- [33.] VIRÁG CSABA: A jogcímhez kötöttség egyes kérdései a polgári perben. *Magyar Jog*, 2013/1. 27–36.
- [34.] VIRÁG CSABA: Az alaki igazságosságot előtérbe helyező fair eljárás nem zárja ki a jó és helyes döntés lehetőségét. In NÉMETH JÁNOS – VARGA ISTVÁN (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. 2014, HVG-Orac, Budapest, 362–376.
- [35.] WALLIMANN, MATTHIAS: *Der Unmittelbarkeitsgrundsatz im Zivilprozess*. 2016, Mohr Siebeck, Tübingen.
- [36.] WOPERA ZSUZSA: A törvény hatálya és az alapelvek. In uő (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. 2017, Wolters Kluwer, Budapest, 17–30.
- [37.] WOPERA ZSUZSA: Az új polgári perrendtartás elvi alapjai. *Jogtudományi Közlöny*, 2017/4. 153–161.
- [38.] ZSEMBERY ISTVÁN: A hatékony polgári bírászkodás néhány eljárásjogi eszközéről. *Magyar Jog*, 1967/5. 299–303.